

УДК 374–044.52

Ірина Сухопара,
викладач кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито зміст підготовки вчителів початкової школи до формування толерантності в молодших школярів. Охарактеризовано зміст програми вчительських студій «Формування толерантності в молодших школярів», завданнями якої є: розкрити важливість толерантності як цінності; завдання, зміст, структуру формування толерантності в молодших школярів; розглянути особливості формування толерантності в учнів початкової школи; ознайомити педагогів початкової школи з діагностикою рівнів сформованості толерантності в учнів молодшого шкільного віку

Ключові слова: толерантність, формування толерантності, вчитель початкової школи, молодші школярі, позаурочна діяльність

В статье раскрыто содержание подготовки учителей начальной школы к формированию толерантности у младших школьников. Охарактеризованы содержание программы учительских студий «Формирование толерантности у младших школьников», задачами которой являются: раскрыть значение толерантности как ценности; задачи, содержание, структуру формирования толерантности у младших школьников; рассмотреть особенности формирования толерантности у учащихся начальной школы; ознакомить педагогов начальной школы с диагностикой уровней сформированности толерантности у учащихся младшего школьного возраста.

Ключевые слова: толерантность, формирование толерантности, учитель начальной школы, младшие школьники, внеурочная деятельность.

The article considers some approaches to improving training of teacher of elementary school to tolerance formation of junior schoolchildren's. We consider content training of teacher. Tolerance of teacher– the component of active position of educator who have a system values and interests, readiness to protect them, at the same time to respect position and values of schoolchildren and other people, to interact with them with harmony and understanding. Characterized content of teachers studios «Tolerance formation of junior

schoolchildren» goal of which is to uncover importance of tolerance as a system of values the task of them, content, structure of tolerance formation of junior schoolchildrens; to acquaint teachers of elementary school; to acquaint teachers of elementary school with the diagnostics tolerance formation levels ; to acquaint elementary school teachers with pedagogical conditions of tolerance formation of junior schoolchildrens in extracurricular activities.

Key words: *tolerance, forming of tolerance, elementary school teachers, of junior schoolchildren's, extracurricular activities.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства і освіти вимагають виховання особистості, здатної виявляти готовність до розуміння і співпраці, терпимість до інакомислення. Толерантність виступає неодмінною складовою професійної компетентності, важливою цінністю, нормою спілкування і поведінки з учнями, колегами, батьками, якістю особистості вчителя.

Філософське осмислення проблеми толерантності знайшло відображення у працях (Аристотеля, М. Аврелія, Демокріта, Платона, Сократа, а пізніше М. Монтеня, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Вольтера).

Проблема формування толерантної особистості розглядалась у педагогіці. Їй присвячено праці класиків педагогічної думки (Г. Ващенко, Б. Грінченко, П. Каптерев, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтессорі, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер та інших).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування толерантності у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя розкрито у дослідженнях Т. Білоус, Л. Завірюхи, Д. Зінов'єва, О. Ісаєвої, П. Комогорова, Ю. Тодорцевої.

Осмислення проблеми формування толерантності знайшло відображення у дослідженнях психологів (О. Асмолов, І. Бех, О. Клепцова) і педагогів (Л. Бернадська, Б. Вульфів, О. Грива, А. Погодіна, О. Савченко, П. Степанов, О. Столяренко та інших).

Проблемі формування толерантності в учнів молодшого шкільного віку присвячені дослідження С. Герасимова, Т. Гурової, Е. Койкової, А. Ширванян та інших.

Однак проблему формування толерантності не можна назвати достатньо вивченою, оскільки такий її аспект, як підготовка вчителя початкової школи до формування толерантності в молодших школярів не знайшов достатнього висвітлення.

Мета статті – розкрити зміст підготовки вчителів початкової школи до формування толерантності в молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним педагогічним засобом формування толерантності в молодших школярів є особистість

самого педагога. Вчитель початкової школи допомагає учням навчатися, розкривати свої здібності, таланти, власним прикладом демонструє зразок поведінки, ставлення до інших; допомагає усвідомити власну неповторність, унікальність, стимулює до розвитку, самовдосконалення. Особистісний потенціал вчителя, професійна компетентність, цінності, ідеали, погляди, переконання, педагогічна майстерність впливають на успішність процесу формування толерантності в учнів початкової школи.

Сформувати толерантну особистість здатний лише толерантний педагог.

Педагогічна толерантність виступає як «особлива інтегративна форма, що несе в собі риси усіх видів толерантності, визначається цілями, задачами і особливостями педагогічної діяльності вчителя, багатством створення педагогічних ситуацій; є професійно-особистісною якістю вчителя, однією із норм його поведінки, одним із компонентів педагогічної етики» [4, с. 22].

На думку О. Савченко, «толерантний педагог готовий проявити терпіння, він налаштований на те, щоб не принизити дитину, не зламати її, побачити та прийняти її особливості й пристосуватися до них, спрямований на пошук шляхів корекції проблем розвитку вихованців, розв'язання конфліктів у дитячому колективі» [5, с. 6].

У сучасних дослідженнях не існує єдиного підходу до визначення понять «педагогічна толерантність» і «толерантність педагога». Дослідники розглядають толерантність як професійно важливу якість особистості педагога (С. Бондирєва, С. Данілова, А. Погодіна, М. Перепеліцина), користуючись терміном «педагогічна толерантність», але поруч з тим вживають як синонім «толерантність педагога» (Г. Безюлева). Вважаємо, що в понятті «толерантність педагога» толерантність розглядається як особистісна якість, яка буде включати і політичну, і релігійну, і міжнаціональну та інші, що буде ускладнювати розкриття її сутності. Пропонуємо розглядати педагогічну толерантність як здатність розуміти і сприймати відмінності інших учасників освітнього процесу.

У роботах науковців під «педагогічною толерантністю» розуміють:

- професійну здатність учителя встановлювати діалогічні відносини з суб'єктами освітнього процесу, які суттєво відрізняються від нього за певними ознаками (В. Чернявська);
- здатність учителя зрозуміти, визнати й прийняти учня таким, яким він є, тобто як носія інших цінностей, логіки мислення й форм поведінки (М. Перепеліцина, Б. Ахметова);
- інтегративна якість особистості вчителя, ідеал міжособистісних відносин «учитель – учень» (Н. Ліпатова);
- здатність педагога конструювати рівноправні відносини з іншими учасниками освітнього процесу (О. Богданова).

Нам імпонує думка Т. Варенко, яка розглядає педагогічну толерантність як професійно значущу інтегративну якість учителя, що забезпечує його здатність установлювати діалогічні відносини з усіма учасниками педагогічного процесу (учнями, їхніми батьками, учителями, адміністрацією школи) на основі прояву поваги до їхніх думок, цінностей та інших особистісних відмінностей [3, с. 7].

Подібну думку висловлює Т. Фадеєва, яка розуміє педагогічну толерантність як інтегративну професійно значущу якість особистості фахівця сфери освіти, яка виявляється в професійно-педагогічній діяльності і передбачає визнання, розуміння і прийняття відмінностей всіх учасників освітнього процесу за соціальними і особистісними ознаками [6, с. 9].

На думку О. Савченко, толерантність є ознакою майстерності вчителя, його педагогічної культури, позиції, як людини. Дослідниця зазначає: «Толерантність педагога – це передусім його життєва позиція. Він має усвідомити, що толерантність є соціальною та індивідуальною цінністю не тільки освіти, а й суспільства загалом. Тоді толерантна позиція педагога виявлятиметься у повсякденних вчинках, словах, що створюють освітній простір, у якому він працює з дитиною» [5, с. 6].

Толерантність педагога – компонент активної позиції педагога, який має систему цінностей та інтересів, готовність їх захищати, одночасно з повагою ставитись до позицій і цінностей школярів, інших людей, взаємодіяти з ними на основі злагоди і порозуміння. Ознаками такого педагога, на думку Л. Байбородової є: співпраця з іншими на засадах партнерства; готовність слухати і чути думки інших; поважати права інших на індивідуальність та ідентичність; терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки; здатність подивитися на проблему очима інших; визнання різноманітності; емоційна виваженість; конструктивна критика; відповідальність за прийняті рішення; вміння здійснювати аналіз своїх дій з подальшою їх корекцією [1, с. 36].

З метою формування толерантності в молодших школярів вчитель має спрямовувати свою роботу на виховання в учнів:

1) позитивного ставлення до себе (почуття власної гідності, впевненості у собі, адекватної самооцінки, прагнення до самопізнання, самореалізації та саморозвитку, відповідальності);

2) позитивного ставлення до іншого (здатності бачити та розуміти відмінність іншої людини, визнавати його право бути іншим);

3) побудови взаємодії з іншими на основі порозуміння, конструктивного діалогу, компромісних рішень, без застосування тиску, насилля.

Досліджуючи проблему формування педагогічної толерантності майбутніх вчителів на основі аксіологічного підходу, Т. Варенко виділяє у структурі педагогічної толерантності такі складники: цілі-цінності (формулюються на основі усвідомлення самоцінності кожної особистості, включення педагогічної толерантності до системи індивідуальних

цінностей, наявності розвиненої мотивації до її засвоєння); знання-цінності (пов'язані з уявленнями особистості про суть педагогічної толерантності та про особливості її прояву); уміння-цінності (забезпечують дієвий аспект педагогічної толерантності); відносини-цінності (забезпечують гуманістичне ставлення до інших учасників педагогічної взаємодії); якості-цінності (сформованість таких професійно необхідних якостей, як щирість, доброзичливість, тактовність, емпатія тощо) [3, с. 15]. Вважаємо, що ці складники є важливими для вчителів початкової школи.

Виходячи з цих положень, реалізація педагогічних завдань щодо формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності була розпочата з організації цілеспрямованої роботи з учителями початкової школи з метою надання їм необхідних теоретичних знань і практичних умінь щодо формування толерантності в молодших школярів.

З метою підготовки вчителів початкової школи до формування толерантності в учнів молодшого шкільного віку була розроблена програма вчительських студій «Формування толерантності в молодших школярів» (12 годин).

Дослідники (Ю. Богачков, О. Кочерга, О. Пінчук, В. Царенко,) визначають «студії» як форму організації навчальної діяльності. На наш погляд, освітня студія є сучасною і ефективною формою навчання дорослої аудиторії, якими і є вчителі початкової школи.

Виділяють такі суттєві ознаками освітніх студій, як: свобода вибору виду навчальної діяльності; свобода вибору змісту та послідовності його вивчення; змінна інтенсивність участі вчителя (тьютора) у навчальній діяльності; можливість змін у ролі «учень» на роль «учитель»; суттєве застосування групових методів навчання; використання різних співвідношень в обсязі індивідуальної та групової діяльності [2, с. 290–291].

Завданнями вчительських студій «Формування толерантності в молодших школярів» були такі:

- розкрити важливість толерантності як цінності, норми спілкування, поведінки, загальнолюдської якості, необхідність формування толерантності в учнів початкової школи;
- розкрити завдання, зміст, структуру формування толерантності в молодших школярів;
- розглянути особливості формування толерантності в учнів початкової школи у позаурочній діяльності;
- ознайомити педагогів початкової школи з діагностикою рівнів сформованості толерантності в учнів молодшого шкільного віку;
- поглибити знання вчителів початкової школи про форми і методи формування толерантності в учнів початкової школи у позаурочній діяльності;
- ознайомити вчителів початкової школи з педагогічними умовами формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності

та змістом спецкурсу «Толерантний світ».

Курс вчительських студій складався з 12 різноманітних за формою проведення занять тривалістю 1 година.

Перше (лекційне) заняття вчительських студій «Толерантність як наукова проблема сучасності» мало на меті довести важливість і необхідність толерантності у сучасному світі, познайомити з різними поглядами на толерантність, розкрити ознаки, структуру та види толерантності.

Друге (лекційне) заняття – «Толерантна особистість, її ознаки та діагностика» сприяло поглибленню знань вчителів початкової школи щодо понять «толера́нтна особистість» і «інто́лерантна особистість»; ознайомленню вчителів початкової школи з діагностичними методиками.

Наступне заняття (лекційне) – «Формування толерантності в молодших школярів» мало на меті розкрити сутність поняття «формування толерантності», принципи, завдання і зміст формування толерантності в учнів молодшого шкільного віку.

Метою заняття «Особливості виховання толерантності в молодших школярів» (лекція-консультація) було: розглянути сенситивність молодшого шкільного віку щодо формування толерантності; розкрити педагогічні, вікові, специфічні особливості формування толерантності в молодших школярів.

У ході лекції-консультації відбулося обговорення чинників, що сприяють формуванню толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності, акцентували увагу педагогів на характеристиках молодшого шкільного віку, що свідчить про його сенситивність щодо формування толерантності, особливостях формування толерантності в молодших школярів.

Метою практикуму «Діагностика рівнів сформованості толерантності в учнів молодшого шкільного віку» було: ознайомлення вчителів початкової школи із критеріями і показниками сформованості толерантності в молодших школярів; оволодіння методикою діагностування рівнів сформованості толерантності в учнів молодшого шкільного віку.

Індивідуально вчителям початкової школи надавались консультації, рекомендації, поради щодо діагностування рівнів сформованості толерантності в учнів молодшого шкільного віку.

Заняття «Педагогічні умови формування толерантності в учнів молодшого шкільного віку» (лекція-консультація). У процесі проведення лекції-консультації було розкриті такі педагогічні умови формування толерантності як: підготовка вчителів початкової школи до формування толерантності, створення виховного толерантного середовища; змістове і методичне забезпечення процесу формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності; організація спільної діяльності учнів початкової школи, яка сприяє розвитку толерантних емоцій, формування досвіду толерантної поведінки

Лекція-візуалізація «Створення толерантного середовища у

початковій школі» розкривала мету, сутність, функції, структуру виховного толерантного середовища у початковій школі. Вчителі мали можливість висловити власну думку, доповнити інформацію власним досвідом і обговорювати пропозиції щодо створення толерантного середовища.

Заняття «Толерантне спілкування у взаємодії вчителя і учнів початкової школи» (тренінг) мало на меті ознайомити вчителів початкової школи з технологіями толерантного спілкування, розкрити основні вимоги до толерантного спілкування вчителя і учня. Форма тренінгу допомогла вчителям початкової школи набутти практичних навичок толерантного спілкування, оволодіти прийомами та технологіями, побути в ролі учня початкової школи.

Метою заняття «Форми і методи формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності» було: розширити знання вчителів початкової школи про форми та методи формування толерантності в учнів початкової школи у позаурочній діяльності; ознайомити педагогів із розробленою нами програмою виховної діяльності «Толерантний світ».

Заняття «Ігрова діяльність як метод формування толерантності в молодших школярів», яке проходило у формі рольової гри мало на меті розширити знання вчителів початкової школи про можливості ігрової діяльності для формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності.

Практикум «Можливості позакласного читання молодших школярів у формування толерантності молодших школярів» мав на меті: розкрити можливості позакласного читання; ознайомити з прийомами роботи з художнім твором для формування толерантності в учнів початкової школи.

Завданнями тренінгу «Шляхи попередження та подолання конфліктів у початковій школі» було: ознайомлення вчителів початкової школи з основними шляхами попередження і подолання конфліктів у молодших школярів; розробка методичних рекомендацій щодо попередження конфліктних ситуацій у початковій школі.

Висновки і перспективи. Підготовка вчителів початкової школи до формування толерантності в молодших школярів сприяла підвищенню емоційно-позитивної мотивації щодо організації процесу формування толерантності в молодших школярів; поглибленню знань щодо важливості та сутності толерантності, особливостей її формування в молодших школярів; оволодінню педагогами формами і методами формування толерантності в молодших школярів.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення: взаємозв'язку навчально-виховної та позаурочної діяльності з формування толерантності в молодших школярів; підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байбородова Л. В. Теория, методика и практика взаимодействия в разновозрастных группах учащихся: монография / Л. В. Байбородова. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2007. – 319 с.
2. Богачков Ю. М. Дистанційні освітні студії. Функції та можливості / Ю. М. Богачков, О. П. Пінчук, В. О. Царенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Київ-Вінниця. – 2012, Вип. 31. – С. 290–294.
3. Варенко Т. К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх вчителів на основі аксіологічного підходу: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. – «Педагогическая психология» / Т. К. Варенко – К., 2003. – 245 с.
4. Комогоров П. Ф. Формирование толерантности в межличностных отношениях студентов ВУЗа: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 – «Теория и методика обучения и социального воспитания в общеобразовательной и высшей школе» / П. Ф. Комогоров. – Курган, 2000. – 22 с.
5. Савченко О. Вчимося толерантності / О. Савченко, О. Андрусич // Учитель початкової школи : науково-методичний журнал. – 2014. – № 9(16). – Вересень. – С. 4–8.
6. Фадеева Т. Ю. Формирование педагогической толерантности специалистов сферы образования : автореф. дисс. ... на соискание научн. степени канд. пед. наук 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / Т. Ю. Фадеева. – Саратов, 2012 – 24 с.